

324

ԲԱՆՎ.-ԳՅՈՒՂ. ԳԵՂԱՐՎԵՍՏ. ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՋԱՎԱԽԻՇՎԱԾ

ԱՆՄԵՂ ԱԲԴՈՒԼԸ

(ՊՍՏՄՎԱԾՔ)

Վրացերենից թարգմանեց

Ա. ԱՌԻՇՏՐՅԱՆ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ — 1928

399.962.1

-6 NOV 2011

9-36

ԲԱՆԿ.-ԳՅՈՒՂ. ԳԵՂԱՐՎԵՍ. ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՎԱՍԵՆԻՎԻԼԻ

891.54-3

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ԿԵՆՏՐԱԼ ԲՆԱՅՈՒՄԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

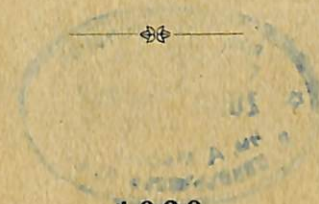
ՈՒՅԴ. № 464 ✓ 2

ԱՆՄԵՂ ԱԲԴՈՒԼԸ

(ՊԱՏՄՎԱԾՔ)

ՎՐԱԳԵՐԵՆԻՅ ԲԱՐՁՄԱՆԵՅ

Ա. ԱՌԻՇՏՐՅԱՆ

1928

ՊԵՏՅՐԱՏԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ

43565-63

ՈՎ Ե ԶԱՎԱԽԻՇՎԻԼԻՆ

Միխայիլ Զավախիշվիլին ծնվել է 1880 թվին Բորջալիի գավառի Ծերբավ գյուղում։ Նախնական ուսումնն ստացել է Պրիվոլնոյում՝ այժմյան Ստեփանավանում յեվ Ղրիմի Նիկիտինո գյուղատնտեսական դպրոցում։

1903 թվից ծառայության է մտնում Ալանիերդու պղնձահանքում։ Այդ ժամանակից ել սկսվում է նրա գրական գործունեյությունը։ 1906 թվին խմբագրում է «Գլխի»՝ գյուղացի շաբաթաթերթը։ 1906 թվի վերջերին սովորումն Պարիզում՝ Սորբոնի համալսարանում։ 1903—1908 թվին գրում է մի քանի պատմվածքներ, վորից հետո 15 տարի քնդհատում է գրական գործունեյությունը։ 1922 թվից նորից նվիրվում է գրականության յեվ կարն ժամանակվա ընթացքում տալիս է մի քանի հատոր գրվածքներ, վորոնցից հայտնի յեն՝ «Կվանի Կվանտիրիձե», «Ջաղոս Խիզների» յեվ Թեթրի Սաղելո»։ Զավախիշվիլին տալիս է վրաց ժամանակակից ինտելիգենցիայի տիպերը յեվ ներկա գյուղի կենցաղային յերեվոյթները։ Նա ունալիստ գրող է։ Վոչ մի ժամանակակից վրաց գրող չի արժանացել գրական այն բախտին ու հասարակական գուրգուրանքին, ինչ վոր Զավախիշվիլին։

Թարգմանիչ

ԱՆՄԵՂ ԱՐԴՈՒԼԸ

— Աբդուլ Քյարիմ, — դարձավ դատավորն Աբդուլին, — հասկացա՞ք, ձեզ մեղադրում են կողոպուտի համար, դուք Ջանդար գյուղի մոտ կողոպտել եք Վորոնցովկայի մալականներին, մեկին ծանր վիրավորել ու մի ձի յեղ՝ սպանել:

— Ալլահ, Իլալահ, — դառն ախ քաշեց Աբդուլը:

Դուք յերեք հոգի եյիք, ընկերներիցդ յերկուսին մինչև հիմա թազցնում եք, — չեք հայտնում, հետքը Սարվան գյուղում բացվել ե: Դուք սարվանեցի յեք, չե՞:

Բալի, ադա, այո, Աբդուլը սարվանեցի յե:

— Հետքն ուղիղ ձեր տան շեմքին հասավ: Ի՞նչպես պատահեց այդ, պատմեցեք դատարանին:

— Վոչինչ չգիտեմ, վալլահ վոչինչ, — անկեղծ սրտով ճշաց Աբդուլը և սկսեց ճարպոտ բռնանցընելով ուժեղ ծեծել իր լայն կուրծքը. — վալլահ, վոչինչ չգիտեմ, վոչինչ չգիտեմ:

— Շատ բարի, նույն ուրը և յեթ միլիցիան ձեր տան շվաքում քթոցի մեջ գտել ե կողոպտված ապրանքի մի մասը. այ, տես այս չիթը, յերսսրբիչը, գլխարկը, — ցույց տալով ասաց դատավորը, — ի՞նչպես պատահեց, պատմեցեք:

— Աստված վկա, չգիտեմ, վալլահ չգիտեմ, — նորից հառաչելով սկսեց ծեծել կուրծքը:

— Պատվական Աբդուլ Քյարիմ ողլի, կողոպտված մալականները ճանաչել են քեզ և քեզ են մատնացույց անում. այս փաստի դեմ ի՞նչ կարող եք ասել:

— Վալլահ, յանիլդլար, վալլահ, յալան դի, դուրան հագգի, յալան դի (աստված վկա, սխալվեցին, աստված վկա սուտ ե, դուրանը վկա, սուտ ե):

— Աբդուլ Քյարիմ, պատմեցեք դատարանին, թե վերտեղ անցկացրիք այն ուրը:

— Այն որն առավոտյան Աբդուլը բոստանը ջրեց. Աբդուլի պառավ մայր Զովըր, այ այնտեղ, վոր ժողովրդի մեջ նստած ե չադրայում փաթաթված, մածուն բերեց Աբդուլին. հետո Աբդուլը տուն գնաց, մի քիչ իր կին Ֆաթմայի վրա նեղացավ, վոր Ֆաթման Աբդուլի սիրած «կապույտ» ձին ջուր չես խմացնես):

Աբդուլը մի ծառա ուներ — Ալի Դուրբան. այն որն Ալին Աբդուլի տավարի հետ քոչի գնաց Սալվարի սարերը, դրա համար Աբդուլը Ֆաթմային խնդրեց «կապույտ»-ին ջրել. (այ՝ տես՝ այնտեղ Ֆաթման ել նստած ե՝ Զովրի կողքին) թե չե Աբդուլն եղպիսի գործեր չեր տա Ֆաթմային, ենպես ե սիրում նրան, ինչպես իր յերկու աչքի լույսը. ուրեմն եսպես, Աբդուլը քիչ նեղացավ Ֆաթմայի վրա, հետո բարիչեց, համբուրեց, մի փրկուղ ել՝ փեշքաշ, Խըամի գետի առուն գնաց ջուր գցելու, իրիկունը նորից տուն

դարձավ, Իրիկունը դաշտից նախիրը յեկավ, Աբգուլի աչառը չկար. Աբգուլն են սհաթը դազանակն առավ, գնաց. ուր չեղավ Աբգուլն են գիշեր, ուր չգնաց, ուր չպտտեց, Ալգեթի ու Խրամի ասիները ման յեկավ, Զանդարի չորս կողմը ման յեկավ, Մարնեուլն ել բարձրացավ, Սահկալթութանի սարերին ել մոտեցավ, ամա աչառը չգտավ. սադ գիշերն անձրևի տակ մնաց, շատ թրջվեց. սաբախտան տուն դարձավ. դուռն «անան» — մայրիկը բացեց, Ֆաթման ել զարթուն եր, չեր քնել:

Հարցրեք Աբգուլի «անային» ու «արվադին», մորն ու կնոջը, յերկուսն ել եստեղ են, այ, եստեղ պուճախի մոտ նստած, նրանք դուգ կասեն, ամա ճիշտ, չունքի վալլահ, եյ բոխ, դեռ նրանց բերանը սուտ չասավ:

Մեկել որը միլիցիան յեկավ ու դուստադ արեց, — ամա վալլահ, մանս սուզում յոխտի, — աստված վկա, մեղը չունեմ, աստված վկա, Աբգուլը բան չգիտի, եյ բոխ, նեւ, եյ բոխ, նեւ, մայա նեւ:

Աբգուլն ասելիքն ասաց ու լռեց:

— Աբգուլ, վկա ունե՞ս:

— Չե, Աբգուլը վկա չունի, են գիշեր մեռակ եր թափառում սար ու ձոր, յա ինչ պետք ես վկա, Աբգուլ հազար անգամ յերգում էերավ, կուղեք դուրանի վրա ել յերգում ուտի, կանչեք մոլլին, բերեք դուրան:

Աբգուլ ստի վրա յերգում չուտես, Աբգուլ պատվական մարդ ա, հարցրեք ում վոր կուղեք:

Սարվանի մոլլային, եստեղի մեծին, թեկուզ բորչավեցի ամեն մի թուրքի, բոլորն ել կասեն, վոր Աբգուլ պատվական մարդ ա:

— Կանչեցեք վկային, ասաց դատավորը և մի անգամ ել նայեց հաղթանդամ թուրքին, վոր գոմեշի աչքերի նման աչքեր եր փայլեցնում, մերկանդամ կրծքին դարձյալ բուռնցքներ զարկում ու յերեք լեզվով բարձրաձայն կանչում.

— Չե, աստված վկա, վալլահ, մանիս սուզում յոխտի, վողջ դալիճը մի հայացքով գննեց և յերբ քարացած ժողովրդի մեջ վոչ մի կարեկցութուն չգտավ, հուսահատ ընկավ բազկաթուռի վրա, յերկար ձեռքերով սկսեց ծնկները ծեծել ու խոնարհաբար աղերսել:

— Ալլահ, ալլահ, սուդա դյուշտուն, սույա դյուշտուն, թեկուզ դատն ընկնես, թեկուզ շուրը — մեկ ե:

Մալականներն Աբգուլ Քյարիմին մատնացույց եյին անում և համոզված ասում.

— Սա յե, իսկը, սա յե, շատ լավ ենք հիշում:

— Լավ նայեցեք, չսխալվեք, իզուր մարդու մեղքի տակ չընկնեք, խղճի դեմ չգնաք, — դատավորը մի քանի անգամ ասաց մալականներին:

— Սա յե, իսկը սա յե, — դարձյալ համառում եյին մալականները, այս չիթն ել մերն ե, այս յերեսարբիչն ել, գլխարկն ել:

— Եյ բոխ, նեւ, եյ բոխ — ճակատ առ ճա-

կատ ասում եր Աբգուլը մալականներին: Սակայն վկաները դարձյալ առաջվա ցուցմունքներն էյին պնդում:

Մեղադրողի ու դատապաշտպանի յերկար վիճաբանությունից հետո՝ վերջին խոսքն Աբգուլին տվին:

Թուրքը սրանից ավելի վոչինչ չասաց.

— Աստված վկա, չէ, վալլահ, մանիւմ սուղում յոխտի, եյ բոխ, նետ, եյ բոխ, — մի անգամ ել ճչաց Աբգուլը և կուրծքն ուժգին ծեծելով՝ նստեց:

Դատավորներն առանձնասենյակ գնացին:

Զովրն ու Ֆաթման մոտեցան Աբգուլին և ականջին փսփսացին. Զովրի մեջքին կապույտ բոխչա կար կապած: Բոխչի միջից Աբգուլի մի տարեկան տղայի՝ Վալու սև աչքերն էյին յերևում: Յերեսխան կապիկի պես ծրմովում ու դեպի հայրն եր թռչում, կարծես ուզում եր դուրս պրծնել:

Աբգուլը Վալուն կատվի ձագի պես գիրկն առավ, մի տասն անգամ համբուրեց, խաղացրեց, կրծքին սեղմեց ու հետո Ֆաթմային դարձավ: Զովրը, Ֆաթման և Աբգուլը յերկար խոսեցին, իրար ժպտացին, շոյեցին, հույս տվին ու ամրապնդվեցին:

— Դոչադ ոլուն, դոչադ, դորխմայուն, բուգյուն չիխարմ (դոչադ յեղեք, չվախենաք, հենց այսոր դուրս կգամ): Աբգուլը վերջին խոսքն ասելով, վոտքի կանգնեց:

Դատավորները ներս յեկան: Նախագահը յերկար ժամանակ կարդում եր դատավճիռը, վորի վերջին բառերն այս էյին.

— ... Յեվ Աբգուլ Քյարիմ ողլին դատապարտվում ե 10 տարվա բանտարկության:

Դատավորները դուրս գնացին. Աբգուլն ապշած նայեց գնացող դատավորների հետևից, յետ դարձավ, նայեց ժողովրդին, հուսահատ ժըպտաց և զայրացած ձայնով փնթփնթաց:

— Ալլահ, բու նա խաբար դի, բու նա խաբար դի. ալլահ, այս ի՞նչ ե: Զովրը ձեռքերով գլուխը բռնելով՝ գոռաց, Ֆաթման գոռալով դեպի ամուսինը վազեց: Վալին դահլիճով մեկ ճչաց, իսկ Աբգուլն աչքերը չռած՝ նայում եր դեպի այն կողմը, վորտեղից գնում էյին դատավորները: Յերբ դատավորներին չգտավ, պահակներին դարձավ, սկսեց բռունցքներով կուրծքը ծեծել դառնագին ու գոչել.

— Վալլահ, բիլմիրամ (աստված վկա, չգիտեմ)...

Եյ բոխ մայա նետ, եյ բո'խ... եյ բո'խ:

Պահակի ուղեկցությամբ Աբգուլը փողոցի մեջտեղով անցնում եր, ձեռքերը լայնությամբ ազատ շարժելով մրմնջում եր. — Ալլահ, բու նա խաբար դի, բու նա խաբար դի...

Ֆաթման ու Զովրն արտասվելով հետևում էյին ու մխիթարում: Յերբ Որթաճալի բանտին մոտեցան, Աբգուլը հանկարծակի շուռ յեկավ,

մորը, ամուսնուն և յերեխին ամուր սեղմեց իր լաշն կրծքին ու արտասվեց:

Բորչալվեցի թուրքի լեզուն կապվեց, շրթունքները դողացին, վիզը ծռվեց, գլուխը մոր ու ամուսնու ուսերին գցեց և իր յերեխի պես լաց յեղավ. կանայք ել փաթաթվեցին և ուժեղ ճիչ արձակեցին: Շվարած պահակները բանտարկյալին հազիվ խլեցին կանանց ձեռքերից ու բացված յերկաթե դարպասից գցեցին ներս: Առաջին անգամ պատահեց Աբդուլին կանացի այսպիսի հիվանդություն, առաջին անգամ լաց յեղավ, առաջին անգամ ցույց տվեց մարդկանց իր արցունքները: Աբդուլը կտրիճ տղամարդ էր, իսկական քաջ տղամարդ: Յեթե մեկն ու մեկն իմանար Աբդուլի կանացի լացը, վողջ Բորչալվի մեջ անունը կկոտրվեր և բանտում ել կնամարդի անուն կստանար: Աբդուլը լավ գիտեր՝ բանտում քաջ տղամարդի անուն ունենալն ավելի լավ գին ունեւր, քան Բորչալվի մեջ, զրա համար ինքն իրեն զսպեց, շտապ աչքերը սրբեց և ակամա ինքն իրեն սիրտ տվեց: Յերբ մեծ բաղը ժտավ, այս և այն կողմից զժվժոց լսեց. — Աբդուլ խոշ գլալդի... Աբդուլ, ինչպե՞ս ազատվեցար: Աբդուլի սև բեխերի միջից սպիտակ բյուրեղյա ատամները փայլեցին և տանջված դեմքով թախիժի ժպիտներ սահեցին: Աբդուլը ձեռքերը բարձրացրեց, տաս մատը ցցելով գայ-

դացած գոռաց. — Ոն իլ... տաս տարի, տաս...

Ղժժոցն անմիջապես դադարեց ու հինգ հարկանի շենքը մի վայրկյանում մնջեց: Աբդուլին բոլորն ել ճանաչում էյին և վոչ. մեկն ել չէր սպասում 10 տարվա դատավճիռ, այն որվանից, յերբ մեջքապինդ թուրքն այս շենքի մեծության բեռը շալակեց: Գլխիկոր Աբդուլը բաղի ամբոխը ճեղքեց, հինգերորդ հարկը բարձրացավ ու պատուհանի յերկաթե ճաղերից բռնելով սկսեց նայել: Այնտեղից պարզ յերևում էյին՝ Նավթլուղը, Սանգորի ընդարձակ դաշտը, Սողանլիի շրջակալքը, Շավնաբաթի կատարը, Միրզոյեվի նախկին այգին ու զղյակը: Որթաճալի բաղ ու բաղչաները, Քուռը, Յերկաթե կամուրջը և Բորչալվի ճանապարհը, վոր բանտի կողքով անցնում էր և Շավնաբաթի սարի տակ անհետանում: Այն ճանապարհով պիտի անցնեյին Զովրն ու Ֆաթման, վորոնք սայլով պետք ե գնային Սարվան: Աբդուլը յերկաթե պատուհանի ճաղերից պինդ բռնեց ու քարացավ: Բորչալու գնացող մի քանի սայլեր անցան, Աբդուլի սայլն ել յերևաց: Բանտարկյալը ճանաչեց իր կարծիր յեզները, բարձրահասակ ծառա Ալի Ղուրբանին ու սգավոր մորն ու ամուսնուն: Սայլը բանտին դուգահեռ, մոռեցավ: Զովրն ու ու Ֆաթման նայում են... Աբդուլին են փրկություն, բայց չեն գտնում: Նա ավելի բարձրացավ

պատուհանին, անցքից ձեռքը մեկնեց, գունավոր թաշկինակ թափ տվեց և ուժեղ ծայնով կանչեց.— ա՛յ, աննա-ւն-ա՛ն... Ֆաթմա-ւն-ա՛ն... Ֆաթմա՛ն...

Կանայք սայլում բարձրանալով, ճշացին.—
Աբդուլ ըւլ ըւ, Աբդուլ ըւլ ըւ:

— Սալամա-ւթ, սալամա-ւթ, մնա բարով, մնա բարով, հուսահատ կանչում եր բանտարկյալը:

— Սալամաթ, Աբդուլ, սալամաթ, — լսվում է խեղդված պատասխանը: Դրսից պահակը գոռում է, բայց Աբդուլը վռնիչ չի լսում, դարձյալ թաշկինակ է թափ տալիս, ճաղերը շարժում ու հեռում.— Սալամաթ, Աննա, սալամաթ, Ֆաթմա, սալամաւն-աւթ: Քսան քայլի վրա դուրս թռավ գնդակը, պատի փռչին Աբդուլի յերեսին թափեց:

Թուրքը յերկու ձեռքով շարժում եր յերկաթե ձողերը և զայրացած գոռում եր պահակին:

Ե՛յ դու քյոփակողլի գոնդոլ, վուր, գենա վուր, գենա.— շանվորդի շոն, խոզ, կրակիր, նորից կրակիր...

Բանտարկյալներն Աբդուլին բռնեցին, ճաղերից ուժով պոկեցին ու պատուհանից հազիվ իջեցրին: Աբդուլն ավելի զայրացավ, գազան կաբեց, առյուծի պես կռվում եր, վիրավոր վագրի պես վռնում, վողջ մարմնով դողում ու

գոռում, բանտարկյալներին յերեխաների պես դես ու դեն շարտում, արջի պես մագլցում դեպի պատուհանն ու պահակին կանչում:

— Վուր, վու-ուր, պահակ, կրակիր Աբդուլի վրա, մի անգամ ել կրակիր և սպանիր խեղճ թուրքին...

Ինչո՞ւ յես լռել, ինչո՞ւ յես ապշած նայում դժբախտ Աբդուլին, ինչո՞ւ յես բացել բերանդ, կրակիր, կրակիր, վերջ տուր տանջված Աբդուլին:

— Աննա ա՛ն, Ֆատմա ա՛ն, Ֆաթմա ա՛ն...

Սրտակից բանտարկյալներ, յեղբայրներ ու զարդաշներ, ձեզ ի՞նչ պատահեց, ձեզ ինչ պատահեց, ի՞նչ եք ուզում ձեր յուրաքանչյուր, ի՞նչու յեք բռնում, ի՞նչու յեք կռվում, բաց թողեք Աբդուլին, բաց. պահակին պիտի գոհվի, Աբդուլը մեռած կյանք չի ուզում, այն ել չորս պատերի մեջ, առանց մոր, առանց ամուսնու, առանց յերեխի, տասը տարի, տասը անվերջ ու սրտամաշ տարի: Ի՞նչ անի թուրքի ընտանիքը, ո՞վ կպահի նրա տավարը, ո՞վ կվարի Աբդուլի արտերը, «ո՞վ քումագ» կլինի Աբդուլի ընտանիքին, քանդվեց Աբդուլի տունը, կմարի Աբդուլի ոճախը, կվերջանա «դուլբաթն» ու մալը, կործանվեց Աբդուլ Քյարիմը, սևացավ նրա յերիտասարդութունն ու վերջացավ նրա կյանքը: Աբդուլը նորից թռավ պատուհանն ու նա-

յեց ճանապարհին, սայլն այլևս չեր յերևում. ուժասպառ մարմինը հազիվ քաշ տվեց բանտարկյալը, ընկավ թախտի վրա ու ճարպոտ գունամփոթ թաշկինակով յերեսը ծածկեց:

Որը-որին եր փոխարինում, շաբաթը՝ շաբաթին, Աբգուլի ապագայի պես յերկար, թախծալի: Աբգուլն իր դարդն աշխատանքի մեջ եր սպառում: Վաղ առավոտից մինչև ուշ յերեկո աշխատում է, փայտ ջարդում, միս ծեծում և պղնձեղեն սրբում, յերեկոյան շուտ անկողին է մտնում, բայց մինչև կես գիշեր չի բնում, խոր անքոցներով հառաչում է, ծանր շնչում, անհանգիստ շուռ գալիս ու մերթ քնի մեջ տարորինակ ճչում: Խոսելու մեջ ժլատ դարձավ Աբգուլը և կարծես թե միջացավ: Միայն Շաքրոն չի ե հավատում Աբգուլը: Շաքրոն հին բանտարկյալ եր, բանտում եր ծնվել, բանտում եր մեծացել:

Շաքրոն Աբգուլի «վարդաշն» է, հերոս է, ղոչի յե, իսկական փաշա, փահլևան է: Բանտարկյալներն «աղայի նոքարներ» աղա Շաքրոյին են ծառայում, հարկ են տալիս ու ճակատին նայում: Աբգուլն ու Շաքրոն վաղուց ընկերացել են, հաճախ առանձնանում են ու թախտերից մեկին նստում ու յերկար-յերկար զրուցում:

— Միրոս շատ է ցավում, Շաքրո՛ յեղբայր

գանգատվեց Աբգուլը, աստված վկա, Աբգուլն անմեղ է, վսլլահ, արդար է. Շաքրոն հավատում է «դարդաշ»-ի անմեղության, զգում է «յուդաշ»-ի տաշանքը և բանտարկյալին մխիթարելով սիրտ է տալիս ու առաջիկա ազատությամբ հուսադրում:

Զրույցն ու մխիթարանքը մեղմիկ բայաթով վերջացան:

— Այ բալամ, բալա ան...

Աղիզիմ, վայ դարդիմ,

վայ դարման իմ, վայ դարդի-ի-իմ,

ելլար վայ ահքաի գյուլ դարդի:

Ման գյուլ աքաթիմ վայ դարդ-իմ... վայ դարդ-իմ... (սիրուն յարս, ախ քաշեցի, վայ իմ հույս, ախ դարդ իմ, ուրիշները դարդ ցանեցին, վարդ քաղեցին, իսկ յես՝ վարդ ցանեցի, դարդ քաղեցի):

Աբգուլի յերգը հնչում եր լալագին, հառաչում ու հուսաբեկ սգում: Աբգուլի յերգը հառաչանքով է սկսվում, լացով վերջանում: Հանկարծ լռում է, ճարպոտ թաթով գաղտագողի աչքերն է ծածկում և այրված մրմնջում:

— Գիտեմ՝ ով դժբախտացրեց Աբգուլի ընտանիքը, Աբգուլը գիտե, գիտե, բայց...

Բայց Աբգուլը լռում է, ազգականներին մասնեխն ամոթ է. այդ ել չլինի՝ Աբգուլը վոշ մի փաստ չունի, ուրիշի հանցանքը չի կարող

հաստատել և իզուր ամոթով կլինի. դրա համար լուռ ե Աբգուլը, սրտում կուտակված դարդը խեղդում ե ու ճակատագրին սպասում: Աբգուլը հավատում եր ճակատագրին ու նրա արդար դատաստանին: Աստծուն այլևս չի հավատում: Աբգուլը, նախքան տասը տարվա կգատապարտեյին, որսկան հինգ անգամ կարպետ եր փռում, յերեսը Մեքքայի կողմն եր դարձնում և ազոթքներ ւրմնջում: Իսկ այժմ ալլահն ու Աբգուլը խռովել են իրարից: Ինչո՞ւ ալլահը չողենց Աբգուլին, ինչո՞ւ ցույց չտվեց իր ուժն ու արդարությունը, ի՞նչ եր ուզում ալլահը խեղճ ու անփառ Աբգուլից, ի՞նչ աններելի մեղք գործեց սարվանեցի թուրքը, վոր այսպես սաստիկ պատժեց. վո՞չ, յերկնքում ալլահ չի յեղել և վոչ ել նա զորություն ե ունեցել այս յերկրի վրա: Յերբ Աբգուլը դարդերն եր մտաբերում ու Շաքրոյին գանգատվում, սպառնալից կտրում եր իր հառաչանքները, կուրծքը փութի պես ուռչում եր, բուռնցքներով սկսում եր կուրծքը ծեծել, ճարպոտ մատը դեպի Բորչալու յեր մեկնում և սկսում արջի պես մրթմրթալ:

Ղուրումասղ Մուստաֆա, դաշնղ Մուստաֆա, սպասիր մի դադար տուր Աբգուլին, Աբգուլը քո ընտանիքի արյունը պիտի խմի և քո միսը շներին կեր անի:

Դոնդուզ...իթ... քյոփակողլի... ✓

3202
43565-63

Յերբ Աբգուլին սև թախիծը պատում ե, բանտարկյալները զգուշաբար անցնում են նրա մոտով և մինչև անգամ խոսելուց խուսափում են. բայց բոլորը չեն իմանում Աբգուլի բնավորությունը. պատահում ե՝ մեկն ու մեկն այն ժամանակ Աբգուլի ոձիքն ե բռնում, պոկ չի գալիս, զահէն տանում ե: Աբգուլը գայրույթից խուսափում ե, կամաց մրմռում, սրտում գայրույթի գետեր լճացնում, բայց մի քանի անգամ անկախ իր կամքից լճացած գայրույթը թնդանոթի ուռմբի պես պայթում ե, ու անդորր ու անխոս Աբգուլին վոչ վոք չի կարող պահել ալլա. հանկարծ վռնոց, ճիչ ե պայթում ու բորչալվեցի թուրքն առյուծի պես վեր ե թռչում: Լսվում ե դարհուրելի թրխկոց, շարդ ու փշրելու ձայն և Աբգուլի գոռոցը.

— Դոնդուզ, քյոփակողլի...

Ջարվղում են թախտ, աթոռ, ամանեղեն, ծեծվող բանտարկյալի առամներ ու կողեր: Բանտարկյալները մեղունների պես թափվում են Աբգուլի վրա, աշխատում են խլել զոհին: Աբգուլն այլև յերկրում չե, վոչ մեկին չի տեսնում, վոչ բանտարկյալների դժժոցն ե լսում, վոչ ել մարմնի կծոց ու ցավեր զգում: Մեկն Շաքրոն գիտե Աբգուլին հանգստացնելու հարբ, չազիվ մոտենում ե և ականջին ասում.

— Աբգուլ, քյոփակողլի յիթար:

Աբդուլը Շաքրոյի ձայնը լսելուն պես յերկաթե ճիրանները բաց ե անում, մերձիմահ և արյուննկա գոհին ազատում:

Աբդուլն առանց ուտել խմելու, սոված ե մնում, միայն թե պատուհանի մոտ նստի ու դուրս նայի: Այնտեղից հսկայական յերկինքն ե յերևում: Նավթուղից մեկնած գնացքն ոձապտուկա սլանում ե, արդյոք ուր ե սլանում գնացքը, Բագու թե Բորչալու: Գնացքը մերթ աջ ե թեքվում, մերթ ձախ կամուրջն անցնում, Շափաբաթի լեռան մոտ ծածկվում ու Աբդուլի տխրահեղձ ու հրդեհված հոգին հետը տանում: Յերկու ժամից հետո ագեթը ճեղքում և Սարվանի կողքով անցնում: Յերանի Զովրն ու Փաթման տեսնելին յերկաթե «չեյթան»-ին և ընդունելին Աբդուլի ջերմագին բարեները, վոր այդ գնացքին եր հանձնել:

Յերանի Աբդուլը գնացքներից մեկին կախ ընկնի, Զանդարն անցնելուն պես արագընթաց գնացքից կթռչի Սարվան, վագեվազ կմտնի, ամուսնուն ու յերխային այնպես ջերմագին կըզրկի, ինչպես յերկաթե այս ձողերը, վոր այս ըռպելիս այնպես են սեղմում, կարծես բանտից գնացող գնացքին թռչելիս լինին:

Ալլահ, ալլահ, միայն պարսպի այն կողմն անցրու՝ Աբդուլը Սարվան գնալու ուրիշ ճանապարհ ել կգտնի, այն ճանապարհը, վոր դեպի

Սարվան ե գնում, ահա մարնուցոց սայլերը... այ, ջանդարեցի թուրքեր ու մարաբդացի վրացիներ...

Ճանաչում ե Աբդուլը, ճանաչում բոլորին: Աբդուլի ինչին են պետք սայլերն ու խճուղին:

Աբդուլը Շափաբաթի կատարով կանցնի, վոր բանտից հարյուր քայլ հեռավորության վրա յե սկսվում, Կումիսի լճի մոտով կանցնի ու այնտեղից ուղիղ Սարվան կմտնի...

Այնտեղ ներքևում, մոտիկ բանջարանոցում յերեք մարդ ե աշխատում, գործարանի դռան մոտ մի յերիտասարդ և մի որիորդ անուշ խոսում են. ճանապարհի մեջտեղով յերեխա յե վագում, հետեիցն ել մի շուն. Սողանլուղի կողմը հինգ ագուավ ե թռչում: Ինչ յերջանիկ են նրանք, յերանի ձեզ, բանջարանոցի մշակներ, յերիտասարդ, որիորդ, յերեխա, վոր ազատ եք, ձեզ ել յերանի, ձեզ ել յերանի Բորչալու գնացող սայլապաններ, դուք այս գիշեր ձեր ընտանիքում կլինեք ու ձեր կանանց ու յերեխաներին նվերներ կտանեք, Յերանի ձեզ, անպոչ շնիկ ու սև ագուաֆներ, դուք Աբդուլից ել բախտավոր եք, հարյուր անգամ բախտավոր, հազար անգամ յերջանիկ, քանի վոր ձեր վոսքերը, ձեռքերն ու թևերը կաշկանդված չեն ու ազատ կարող եք ամեն կողմ թռչել ու վագել՝ թեկուզ հառաչել, ճչալ, հաջել կամ գլխովար ընկնել:

Իսկ Աբգուլը... Աբգուլը սրտով բայաթի ասելու իրավունք չունի: Սրտաբեկ թուրքն այնպես կամաց զառանցում ու հառաչում եր, վոր իր սրտի հեծկլտանքները միայն ինքն եր լսում:

— Այ բալամ, բայա-ա-ամ...

Ելլար վայահբաթի գյուլ դարգի,

Մանգյուլ անքտիմ վայ դարգի-ի-իմ...

Որ չի անցնի, վոր հարյուրավոր բանտարկյալների բարեկամներ ու ծանոթներ չգան տեսնելու ու հազար տեսակ համեղ կերակուրներ չբերեն: Միայն Աբգուլին մոռացել են՝ թե աստված, թե բարեկամները և թե ընկերները: Այդ պատճառով Աբգուլն անդարմանելի դարգով ե տանջվում, բայց վոչ մեկի վրա նեղացած չե, վորովհետեւ գիտե, վոչ Բորչալուն և մոտիկ և վոչ ել բորչալվեցիք են պարապ, վոր Աբգուլի տեսության համար յերեք-չորս ուր կորցնեն:

Աբգուլի «անան ու արվադը» — Զովրն ու Ֆաթման յերեք չորս ամիսը մի անգամ գալիս են Աբգուլին տեսության: Յերբ տեսության որն ե լինում, տեսակցելու տեղ յերկաթե ձողերի այս ու այն կողմ խառնված են լինում անթիվ բանտարկյալներ ու նրանց ազգականները, այնպիսի վժժոցի ձայն ե լսվում, վոր վոչինչ չի հասկացվում: Յերբ Աբգուլը Զովրին ու Ֆաթմանին տեսնում ե, յերկաթե ձողերն այնպես ե

հրում ու գոռում, վոր քիչ ե մնում՝ յերկաթե ձողերը խորտակվեն, ուզում ե իրենց խոսակցությունը միայն լսելի լինի: Աբգուլը հաղիվ պոկ ե գալիս յերկաթե ձողերից վերադառնալով բանտի սենյակը՝ բերած ուտելիքը Շաքրոյին ե բաժանում ու սկսում ե սովորական մրմուռը:

— Իմ կապույտ նոսրագույն ծախել են...

Կամ թե չե՝

Յերկու կովս սատկել ե...

Անան շատ հիվանդ ե յեղել...

Ընտանիքս ձեռքես գնաց...

Անցավ մի տարի: Հոկտեմբեր ամսին Աբգուլին կանչեցին, հազար ու մի հարց ու փորձից հետո հայտնեցին՝ Աբգուլի բանտարկության ժամանակը մի տարով կրճատեցին, վեց տարի ելի մնաց Աբգուլին, միայն վեց, վեց անգամ ձմեռ պիտի գա ու վեց անգամ ել գարուն, հետո... հետո Աբգուլն այ, այն ճանապարհով կգնա, Սարվան կհասնի, Մուստաֆի մոտ կգնա ու...

Ի՞նչ կասի Աբգուլը Մուստաֆին, այն բոլորի փոխարեն ի՞նչով պիտի հատուցանի, վոչ-վոչ, Աբգուլը վոչ վոքի ասելու չե, վոչ վոքի, բացի Շաքրոյից, իր յեղբոր զարդաչից, թող Մուստաֆան դեռ ապրի ու ման գա...

Վեց տարին այնքան շատ չե, վոր Աբգուլը չկարողանա գիմանալ, վոչինչ, «սպասի, թող սպասի Մուստաֆան»:

Նորից անցավ յերկար ու սրտամաշ մի տարի, նորից հոկտեմբեր ամսին կանչեցին Աբգուլին ու հայտնեցին՝ «Աբգուլին ելի յերեք տարի բաշխեցին», հիմա յերկու տարի մնաց Աբգուլին, միայն յերկու տարի, ալլահ, դու ոգնի՛ր Աբգուլի Գյարիմ ողլուն:

Ուղիղ վեց ամիս ե անցել, վոր Աբգուլը Զովրին ու Ֆաթմային չի տեսել և յուր չի ստացել: Նորից յերջանիկ ուրը հասավ:

Աբգուլին տեսության կանչեցին:

— Ֆաթմա՛, Ֆաթմա՛, դուրբան ոլըմ սանա, նեջմ սան, — մատաղ քեզ, մատաղ, ինչպես ես: Ֆաթմա, ինչո՞ւ մենակ յեկար. վո՞րտեղ ե Զովրը, ինչո՞ւ Աբգուլի «անան» չեկավ, հը՞, ինչ ե, շատ ե հիվանդ, չե՞, խնդրում եմ, Ֆաթմա, Աբգուլից վոչինչ մի ծածկիր, ճի՛շտ ասա, ճի՛շտ, Զովրը... Ալլահ, ալլահ, Զովրը մեռավ, չե՞, յե՞րբ, ինչպես, ճի՛շտ ե. յերբ Զովրը հոգին ավանդում եր ալլահին, Աբգուլին եր հիշում, չե՞: Ալլահ, դու ոգնի՛ր Աբգուլին ու նրա քանդված ընտանիքին: Թող զիմանամ յերկու տարի, միայն յերկու տարի, հետո Աբգուլն ինքը գիտե: Աբգուլն ինքը կպահի Ֆաթմային, Վալուն ու կհատուցանի թե բարեկամին և թե թշնամուն:

— Ֆաթմա, դուրբան ոլըմ սանա, Ֆաթմա, դու յե՛լ համբերի՛ր յերկու տարի, միայն յերկու տարի, համբերի՛ր ու հավատարիմ պահիր քո Աբգուլի կնոջ նամուսը:

Ալի Ղուրբանը կոգնի քեզ, ծախիր, ինչ վոր ծախելու ունես, միայն Աբգուլի ոջախը մի մալիր, աշխարհի մեջ չխայտառկես, Աբգուլն առանց քեզ կյանք չի ուղում: Ֆաթմա, տանը մենակ մի՛ մնա, Ալի Ղուրբան ողլին տղամարդ ե... Աբգուլը հավատում ե քեզ, բայց գյուղը բամբասաբեր ե. Աբգուլի մորաքրոջը քեզ մոտ բեր: Ի՞նչ ասիր, արդեն բերե՞լ ես, միասի՞ն եք ապրում, դոչնո՞ղ, դուրբան ոլըմ սանա Ֆաթմա, դուրբան: Գնալու ժամանակ ել մոտացավ: Մի քիչ ել թող պահակ, մի քիչ ել, մի քիչ թող վորբացած Աբգուլին, դեռ խոսակցությունը չի վերջացել, դեռ շատ բան ունի ասելու, խրատելու:

Սպասիր, պահակ, ասում եմ՝ սպասիր. Ֆաթմա, դուրբան ոլըմ սանա, դուրբան, Վալի սալամաթ — սալամա — անթ:

Միթե Աբգուլի ոջախի մայր սյունը դուրս պրծավ, միթե՞ նրա ոճախի լույսը մարեց, միթե՞ խակապես քանդվում ե Աբգուլի բունը: Թեև Ֆաթման ղոչաղ ե, բայց դարձյալ կին ե, այս աշխարհում նախանձոտ մարդիկ շատ կան, անտերությունից կոգավեն ու Աբգուլի ունեցած-չունեցածը կթալանեն: Չե՞ վոր Ֆաթման այսոր ասաց, — նորից տասը վոչխար ու մի աչառ ե կորել: Ել ինչ մնաց Աբգուլին — մի գոմեշ, յերկու գոմշաձագ, մի կով, յերեք աչառ ու մի եշ:

Բանտարկյալի ընտանիքում ամբախտու-
թյունը բուն դրեց ու դժվար է նրան այնտե-
ղից հանել. յեթե ինքը՝ Աբդուլն անձամբ չը-
վոնդի նրան...

Ժամանակը կրիայի քայլերով եր անցնում:
Բանտի շրջակայքը նորից ձյունով ծածկվեց ու
նորից կանաչեց:

Առաջ Աբդուլը Ֆաթմայից յերկու ամիսը
մի անգամ նամակ եր ստանում. իսկ յերեք—
չորս ամիսը մի անգամ ել ինքն եր գալիս: Այժմ
վեց ամիս ել անցավ ու դեռ ավելի, բայց վոչ
նամակ կար և վոչ ել՝ Ֆաթման:

Ինչ պատահեց քեզ «ղզի» աղջիկ. դու ել
Զովրի հետ խոմ չես գնացել, յերևի հիվանդ ես
կամ մեկն ու մեկը փախցրեց քեզ, ինչո՞ւ յես
լռել և ինչո՞ւ յես չարհարում քո լուսթյամբ
Աբդուլին:

Մոլլան ել չի պատասխանում ու վոչ ել
Աբդուլի հորեղբոր վորդին՝ Սոհուն:

Դարձյալ մի անգամ ել կանչեցին Աբդուլին
ու նորից հայանեցին, վոր մի տարի յեւ են բաշ-
խել:

Շաքրո՞ քեզ մատաղ, ոգնիր Աբդուլին: Քեզ
մատաղ, Շաքրո՞ յեղբայր, լավ հիշիր՝ յերբ դուրս
կգա այստեղից քո դարդաշ Աբդուլ Քյարիմ ող-
լին: Հինգ ամսից հետո. իշխանություն չոխ
սաղ ոլ, շատ շնորհակալ եմ, շատ, Շաքրո՞ յեղ-

բայր, մի նամակ գրիր Ջանդար կայարանի
պահակ Միխա Կիկիլաշվիլու անունով՝ Ֆաթ-
մային հանձնելու: Քանի վոր Սարվան մոլլան
աբդուլին չի պատասխանում: Միխանը կգնա
Ֆաթմայի մոտ, կկարդա նամակն ու պատաս-
խանը կգրի: Միխան Աբդուլի «ղոնադն» ե,
նրա «ընկերը», լավ «յուրդաշը», դե նստիր ու
այսպես գրիր.— «Ֆաթմա ջան, իմ Ֆաթմա, վեց
ամիս անցավ քո նամակը չստացա, վոչ ել դու
յեկար: Ֆաթմա, հիվանդացա՞ր, թե՞ քո Աբդու-
լին մոռացուր: Յերկու նամակ եմ ուղարկել,
բայց պատասխան չկա. իմ արվադ—իմ կին,
չգիտեմ՝ լաց լինեմ, թե ծիծաղեմ. յերբ հիշում
եմ քեզ՝ աչքերս արցունքով են լցվում, դարդը
շատ ե տանջում, գուցե Աբդուլին մոռացար,
կարելի յե՝ ուրիշ քեշի—ուրիշ ամուսին ճարե-
ցիր: Հիմա ծիծաղել եմ ուզում, վորովհետև շատ
եմ ուրախ, հինգ ամիս մնաց, հետո Սարվան
կգամ ու նորից ազատ կյանքով կապրեմ, դու
եւ ուրախացիր ու ժպտա, սիրտս ինչ վոր վատ
բան ե ասում, ինչո՞ւ քեզանից խաբար—լուր
չունեմ, ինչո՞ւ մոռացար, ի՞նչպես ե իմ վալին,
իմ տավարն ու ոջախը: Ֆաթմա, իմ Ֆաթմա,
այս նամակը վոր ստանաս, անմիջապես արի
քաղաք, մի քիչ ել փող բեր՝ յեթե գալ չկարո-
ղանաս, մի բալա՝ փոքրիկ—նամակ ուղարկիր,
թե չե Աբդուլը դարդից չի քնի: Յեթե յերկու

շաբաթվա մեջ չեկար կամ նամակ չուղարկեցիր, քո Աբգուլը դարդից կմեռնի:

Ֆաթմա, Աբգուլի փոխարեն հարյուր անգամ համբուրիր բալաջ-փոքրիկ Վալուն: Սալամաթ ու Ֆաթմա, մնաս բարով, Ֆաթմա, մնաս բարե:

Քո քիշի-ամուսին—Աբգուլ-Քյարիմ ողլի»:

Դանդաղ ու սրտամաշ յերկու շաբաթ անցավ, յերկու շաբաթն ել հուզված Աբգուլը վոչ նստել է և վոչ ել պառկել իր անկողնում, շվարած թուրքը ջղայնացած այս ու այն կողմն երշնջում, հաճախ ձեռքերը դեպի յերեսը տանում, ինքն իրեն հարցնում:

—Ալլահ, բու նա խաբար դի, բու նա ալամաթ դի, Շաքրոյի վոչ մխիթարանքը և վոչ ել ընկերական ժպիտն եր ազդում Աբգուլի վրա:

Աբգուլը տխրեց, ընկճվեց ու մութ գիշերվա պես մթնեց:

Շաքրոյի բանտարկության ժամանակն անցավ:

—Մնաս բարով, Աբգուլ յեղբայր, մնաս բարով:

—Սալամաթ, Շաքրոյ յեղբայր, սալամաթ քո յողդաշ ու դարդաշ Աբգուլին չմոռանաս:

Շաքրոն Աբգուլին իր բնակարանի հասցեն տվեց, հույս ներշնչեց, անկեղծ ընկերական ջերմ սիրով գրկեց ու գնաց. «Սալամաթ, Շաքր յեղբայր, սալամաթ»:

Մի քանի որից հետո Աբգուլը բանտապետին խնդրեց.—

—Յես ել եմ ուզում Ավջալա գնալ:

Աբգուլին ելի չորս ամիս եր մնում. մի քանի որից հետո Աբգուլին ուղարկեցին Վեբին Ավջալա՝ աշխատելու:

Աբգուլը համարյա թե ազատ է, աշխատում է, ազատ ման գալիս ու ամեն ինչ տեսնում: Աշխատող բանվորներին միայն յերեկոյան են համբուրում, փայտյա շինության մեջ բանտարկում ու առավոտյան նորից աշխատանքի ուղարկում: Մի յերեկո, բանտարկյալներին համբուր ժամանակ, յերբ Աբգուլ-Քյարիմի անունը կարդացին, նրա սովորական պատասխանը՝ «զդես» — չլավեց: Դես ու դեն նայեցին, հարց ու փորձ արին, փնտռեցին ու վերջը յերբ չգտան, զարմացան:

Աբգուլը փախավ, Աբգուլը, այն ել այնպիսի պատվական բանտարկյալ, են ել ի՞նչ ժամանակ: Յերեք տարի նստեց, յերեք ամսվա համար փախավ: Նորից հարց ու փորձ արին, փնտռեցին ու յերբ չգտան, արձանագրութուն կազմեցին և հանգստացան:

Կես գիշերն անց եր, յերբ գնացքը Ստանդար կայարանին մոտեցավ. սլացող գնացքից գլուխը ծածկած Աբգուլը դուրս թռավ ու մթության մեջ անհետացավ: Մի ժամ անց՝ Աբգուլի ուրվականը Սարվան գյուղում յերեվաց:

Ոձի պես ե սողում ու թռչում Արդուլը.—
այ, նրա հորեղբոր վորդու՝ Մուստաֆի տունը:
«Ախ, հարամ գաղա անդաղ Մուստաֆա»:
Այ Սոհունի հողե տնակը, ահա Արդուլի փոկ-
րիկ բախչան, յերևի Արդուլի տանը բոլորը քնած
են, ինչպես կղարմանա Ֆաթման, ինչպես կու-
րախանա Ֆաթման, ինչպես կուրախանա Վա-
լին, ինչպես կգրկի Արդուլը յերեք տարվա
վորբացած Ֆաթմային. շուտ Արդուլ, շուտ, այ-
ծյամի պես թռիւր ցանկապատից, անցիր խա-
րաբ ելած բախչով, շրջիր գոմի կողմով ու...—
Աստված իմ—ալլահ այս ինչ ե, բու նա խա-
բար դի: Քարե փոքրիկ շինությունը վոչ ծածկ
ունի և վոչ պատուհաններ, գոնեւրի շրջանակ-
ները, պատերն ել են քանդված, միայն ոջախն
ե յերևում սև մութ գիշերվա խավարի մեջ՝
ինչպես հաստ ու սևացած սյուն: Վոչ փայտյա
հավանոցը կա, վոչ ել մարագը, միայն ծառի
ճյուղերից շինած գոմն ե մնացել, այն ել նրա
համար, վոր հարևաններն արդեն ուշացել եյին
մնացած ճյուղերը տանելու:

Արդուլը յերկու անգամ շրջեց իր քար ու
քանդ յեղած բնի շուրջը, հետո նստեց քանդ-
ված ցանկապատին և այնտեղից իր հորեղ-
բորորդի Սոհունին կանչեց.

— Սոհուն, գուրս արի, մի ճվա, կամաց
խոսիր, Արդուլն ե կանչում, Արդուլին ճանաչե-
ցի՛ր, Արդուլ Քյարիմն էմ, քո հորեղբորորդին:

Վերտեղից յերեացիր դու այստեղ, Արդուլ:
Ինչ դրա ժամանակն ե, Սոհուն, ասա շուտ
ասա Արդուլին, ինչ ե պատահել նրա ընտանի-
քին, ինչո՞ւ յե քանդվել Արդուլի տունն ու բու-
նը, վորտեղ են Ֆաթման...

— Յերբ խեղճ Զովը վախճանվեց, Ֆաթ-
ման մենակ մնաց, Ֆաթմային ոգնության յե-
կավ Արդուլի ազգական մի վորբեայրի կին,
բայց քիչ ժամանակից հետո նորից իր Արախ-
լու գյուղը վերադարձավ, հետո... այս լուրը
թող քեզ չվախեցնի, Արդուլ... հետո գյուղում
լուր տարածվեց՝ իբր թե քո նոքար Ալի Դուր-
բանն ու... Ֆատման «քիշի-արվադ» դարձան:
լուրը ճշտվեց. Ֆաթման հղիացավ:

— Ալլահ, ալլահ:

— Վերջը Ֆաթման տղա ունեցավ:

— Ախ, աստված:

— Յերբ քո նամակն ստացավ ու իմացավ,
վոր դու «ղալայից» շուտ դուրս կգաս, կազատ-
վես, տավարը ծախեց ու փախավ, ասում են
իբր թե Ալի Դուրբանը Դադախ ե տարել նրան:
Արդուլ, զոչաղ կաց, դու լավ տղամարդ ես,
աղալ-մաղալից խուսափիր, յերկու տարուց հե-
տո դու նորից կհարստանաս և մի սիրուն «ղգի»
ելի կճարես:

Ինչ ասաց Արդուլը, պարան. Արդուլ, ին-
չի՞դ ե պետք պարանը, կաց, Սոհունը պարան

ունի, այս ըոպեյիս կրերի, բայց Աբդուլն ինչի՞ համար ե ուզում պարանը. Ուր ես գնում, Աբդուլ, մտիր Սոհունի տունը, քնիր ու վաղն առավոտյան...

— Սալամաթ, Սոհուն, սալամաթ:

Այս ասաց թե չե, արագությամբ մթու-թյան մեջ անհայտացավ: Մի քիչ ժամանակից հետո Մուստաֆի տան կտրին ուրվական յերևաց: Ուրվականը յերգիկի փայտից պարան կապեց ու պարանից կախվելով՝ արագությամբ իջավ տան մեջ:

Շատ չաւցած, Մուստաֆի տանից ինչվոր հառաչանքի ու «ալլահ»-ի՝ յերգման ձայն եր գալիս, հետո՝ կանանց, յերեխաների ու Մուստաֆի հուսահատ աղաղակը լսվեց:

Քանի գնաց, կանանց ճիչն ու զոռոցը սաստկացավ: Հանկարծ ճիչը լռեց: Մուստաֆի գոմից մի ուրվական դուրս թռավ ու անթամբ ձի հեծած՝ դեպի Սանդար սլացավ:

Գյուղում սարսափելի հարա-հրոց սկսվեց: Այս ու այն կողմից ճրագներով դուրս յեկան, լուրն իծացան, զայրացան, սակայն ձին սլացել, ահեհեացել եր:

Արևն արդեն դուրս եր յեկել, յերբ արնա-թաթախ թուրքը քրտինքի մեջ լողացած՝ ձիով Որթաճալի բանտին մոտեցավ:

— Եյ, ընկեր, դուռը բաց:

Բոլորը խառնվեցին, սկսվեց հեռախոսներէ զնգոցը. ո՞վ պիտի լինի, վոր այսպես թխթխ-կացնում ե յերկաթե դարպասը և այնպես պահանջմամբ ուզում ե ներս մտնել:

— Աբդուլն ե, Աբդուլ Քյարիմը, ձեր նախ-կին բանտարկյալը, վորն Ալճալայի փա-խել եր, բաց արեք դուռը, ինչո՞ւ յեք սպասեց-նում ժամերով, ի՞նչ ե պատահել:

Արդ՛ոք Աբդուլն իշխանությունից վորևե փաստաթուղթ ունի, թե վոչ: Ի՞նչ փաստա-թուղթ, ի՞նչ ժամանակն ե փաստաթղթի: Աբդուլը «հինգ» մարդ ե սպանել, Աբդուլը Բորչալիից ե գալիս, այ քեզ փաստաթուղթ: Աբդուլը կանանց ու յերեխաների արյունով ե թաթախված, ահա տեսե՛ք:

— Բաց արա՛ դուռը, ընկեր, բաց, թե չե՛ կգամ ու հետո՝ փնտռեցեք...

Մինչև վոր քաղաքի դատախազն ու քննիչը չեկան, Աբդուլին ներս չթողին: Մի ժամ տեց քննությունը և արձանագրություն կազմելը: Հե-տո արյունաթաթախ Աբդուլը բանտի բակը յե-կավ ու այնտեղ հավաքված բանտարկյալներին կանչեց.

— Բարև ձեզ, յուրաշլար, բարև ձեզ ըն-կերներ, այ, ձեր Աբդուլը վերադարձավ, հիմա Աբդուլ, Քյարիմ ողին դաշաղ ե, մեծ դաշաղ. հինգ մարդ ե սպանել, հինգ մարդ. — ու Աբդուլը հինգ արյունաթաթախ մատները կերոնների պես ցցեց — մեկը՝ Մուստաֆին, մյուսը՝ նրա

սիրուն կնոջը Զեյնաբին, նրա մորը ու «բալա-
շա» յերեխաներին:

Այս վերջացրեց թե չե, արագ գլխիկոր իր
նախկին սենյակը վազեց:— Մի քանի ամսից հե-
տո Աբդուլը նորից այն մեծ դահլիճում եր
կանգնած, վորտեղ յերեք տարի առաջ տասը
տարին «շալակեց»:

Մեծ դահլիճը դարձյալ ժողովրդով եր լցվել,
բայց այս անգամ վոչ Զովրն եր յերևում և վոչ
եղ սևաշյա Ֆաթման, մենակ եր հիմա Աբդուլը,
մեն — մենակ:

Միայն «յուդաշ» Շաբրոն չմոռացավ, մտա-
բերեց ու յեկավ, հեռվից բթամատով նշան ա-
րեց ու սիրտ տվեց: Դատավորները դարձյալ
այն սենյակից դուրս յեկան ու դարձյալ նույն
սեղանի մոտ նստեցին:

— Աբդուլ Քյարիմ ողի, պատմեցեք ձեր
արածը:

Աբդուլը յերեք տարվա ընթացքում բավա-
կանին վարժվել եր. ամբիոնին հենվեց, յերեք
տարվա տանջանքը կարճառոտ սլատմեց, հետո
դեպքը շարունակեց — Յես Ավշալայում եյի աշ-
խատում, փախչել չեյի ուզում, վալլա, չեյի
ուզում, յերեք ամիս եր մնացել: Քաղաքում մի
յուդաշ ու գուրշի լավ դարդաշ ունեմ: Մի որ
այն դարդաշն իմաց տվեց. — յեղբայր Աբդուլ,
գյուղում քո գործերը շատ վատ են. ել սիրտս
չհամբերեց, ասացի — գնամ, խաբար առնեմ, ու
հենց այսօր վերադառնամ. գնացի: Բայց... — ան,

— վոչ տուն, վոչ կին, վոչ ել յերեխա: Իմ
կնկան՝ Ֆաթմային ու յերեխիս իմ նոքար Ալի-
դուրբանը փախցրել ե ու Ղազախ տարել. մի քիչ
տավարն եր մնացել, այն ել ծախել եյին ու տա-
րել, տունս հարևաններս քանդել եյին ու տա-
րել, Աբդուլին միայն սև ոջախ, քիչ բաք ու
շատ արցունք եր մնացել: Կործանվեց Աբդու-
լը, քանդվեց ընտանիքս... Ասի՛ Աբդուլ Քյարիմ,
ինչի՞դ ե պետք կյանքը, ել ում համար պիտի
ապրես, ո՞վ կործանեց քո գերդաստանը, ո՞վ բան-
դեց քո բունը, ո՞վ քեզ բանտ ուղարկեց. — Քո
յեբորդդին՝ Մուստաֆա Խալիլ ողին, — ասի
ու գնացի:

— Աբդուլ Քյարիմ, նախքան Սոհունից կի-
մանայիր ընտանիքիդ մասին, ունեյիր սրտումդ
Մուստաֆին սպանելու մտադրութուն, թե վոչ:

— Աստված վկա չե, վալլահ չեյի ուզում,
թեև շատ քեմ ունեյի, բայց վալլահ չեյի ուզում:

— Շարունակեցեք:

— Ինչպես գնացի՝ չեմ հիշում, պարան
տարա ու յերդդիկից իշա: Մուստաֆան խոր քնած
եր, Զեյնաբը զարթնեց ու ճրագ վառեց,
ասի. — Զեյնար, յեթե ճշաս, Մուստաֆին կըս-
պանեմ. հետո Մուստաֆին զարթեցրի, վզին
խանչալ դրի ու ասի. — Մուստաֆա, ասա՛ ի՞նչ-
պես թալանեցիր ռուսներին ու ի՞նչպես քո տեղ
Աբդուլին բանտ ուղարկեցիր: Մուստաֆան ա-
սաց. — Աբդուլ, աչառդ մենք գողացանք:

— Ինչպես թե մենք. բացի Մուստաֆից,
եղ ո՞վքեր եյին:

— Զգիտեմ— Մուստաֆան վոչինչ չպատասխանեց:

— Շարունակեցեք:

Մուստաֆան ասաց.— Մենք գիտեցինք, վոր Աբգուլն աչառը փնտռելու կգնա, հետո գնացինք մալահաններին թալանելու, յերեք ռուսից ապրանք ու փող վերցրինք ու հետ վերադարձանք: Անձրեային դիշեր եր, միլիցիան կարող եր հետքը գտնել: յես հետքը կորցրի ու հետքը բոտան առաջ բերի, մի քիչ ել թալանած ապրանքից թափեցի ու գնացի:

— Հետո ինչո՞ւ այդ ռուսները քեզ մատնացուց արին:

— Նրա համար, վոր յես և Մուստաֆան հորեղբոր տղաներ ենք, նրանք շատ անգամ ինձ Մուստաֆա եյին կանչում, իսկ Մուստաֆային՝ Աբգուլ:

— Հետո՞, հետո՞.

— Հետո արյունը գլուխս խփեց, հիշեցի Զովրին... խեղճ մորս, իմ դարգից մեռավ...

Հիշեցի իմ վորդի Վալուն, իմ կնոջ՝ Փաթմային...

Հիշեցի իմ տավարն ու բանդաված ոջախը ու...

Մուստաֆի վիզը խանչալ խրեցի...

— Հետո՞, հետո ի՞նչ պատահեց:

— Հետո Մուստաֆի մորն ինչպես սպանեցիր:

— Զգիտեմ, վալլա, չգիտեմ:

— Հետո, Մուստաֆի կնոջը:

— Զգիտեմ, վալլա չեմ հիշում:

— Յերեխաները, գոնե յերեխաներին խնայեյիք:

— Զգիտեմ... վալլա, չգիտեմ, չեմ հիշում, վոչինչ չեմ հիշում...

— Կանչեցեք վկային:

Մուստաֆան մի պառավ ազգական կին ուներ տանը, այն կինն այնպես եր կուչ յեկել մութ անկյունում ու ազատվել, վոր Աբգուլը վոչինչ չեր նկատել: Այն կինն Աբգուլի խոսածը և Մուստաֆի ասածն ել հաստատեց:

— Աբգուլ Գյարիմ ողլի, ասա քո վերջին խոսքը:

— Յուզաշ դատավորներ, ել ի՞նչ պիտի ասի Աբգուլը, նա իր գլխով անցածը պատմեց ու իր անկեղծ սիրտը բաց արեց ձեր առաջ, դուք ամեն ինչ լսեցիք ու տեսաք, Աբգուլը վոչինչ չունի ծածկած:

— Այժմ ձեր գործը դուք գիտեք, բայց մի բան արեք, Աբգուլի կյանքը վերջացավ, յես ել տպրել չեմ ուզում, կամ ջուրը դցեք, կամ հրացանադարկ արեք և կամ թե չե՝ պարանո՞վ կախեցեք: Յուզաշներ, դարդաշներ... յեղբայրներ և ընկերներ, յես բանտ չեմ ուզում, վալլա, չեմ ուզում:

Յեվ Բորչալվեցի թուրքը նորից խայտառակվեց, յերեսի վրա ընկավ, ուժգին հեկեկաց ու մորթվող յեզան պես բառաչեց:

— Զեմ ուզում բանտ... չեմ ուզում... չեմ, չեմ...

Դարձյալ նույնը յեղավ, ինչ վոր յերեք տարի առաջ:

Դատավորները գնացին ու չորս ժամից հետո նորից ներս մտան:

Նախագահը յերկար դատավճիռը կարդաց.

— Յեվ Աբգուլ Քյարիմը դատապարտվում է տասը տարի բանտարկության, սակայն, վորովհետև... ի նկատի ունենալով, վոր... վորոշեց՝ պատիժը համարել պայմանական:

Աբգուլը չհասկացավ, ուժեղ ցնցվեց ու վիրավոր գազանի պես մռնչաց.

— Ալլահ, բու նա խաբար դի... Յուլդաշներ, այս ի՞նչ խաբար է:— Աբգուլ Քարիմ ողլի, ազատ ես, գնա ու ապրի:

Հարված հարվածի հետևեց— Աբգուլը թուլացավ, ծնկները ծալվեցին: Այս ի՞նչ ասաց «յուլդաշ» դատավորը. ի՞նչպես, Աբգուլը ազատ է. ի՞նչ, Աբգուլը «գնա», հետո «բանտ»... հետո «բանտ» չի՞ լինելու:

— Աբգուլ, այսօր իմ հյուրն ես, ասում եր Շաքրո զարդաշը:

Աբգուլը յերկրորդ հարվածին չդիմացավ ու հեկեկանքի հետ բարձր քրքշաց, յերկար ձեռքերը թեվերի պես բացեց, արջի նման մըթմըթաց:

— Յուլդաշա—ւր, յուլդաշար—ւր... յեդբայրներ... ընկերներ...

Աբգուլը կենդանի յե... Աբգուլն անմեղ է... Աբգուլն արդար մարդ է:

Յուլդաշներ... զարդաշներ... շնորհակալ եմ ձեզ... շնորհակալ... չոխ սաղաթ... չոխ սաղաթ... մանթ:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0376023

74.761

ԳԻՆԸ 12 ԿՈՊ.

ար 1
գր 2

899.962.1
Q-36